

ADATOK A MAGYAR NEMZETI FELKELÉS FELSZABADÍTÓ BIZOTTSÁGÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

Pintér István

1944 ŐSZÉRE MAGYARORSZÁG Horthyék „jóvoltából” megmaradt Hitler utolsó csatlósának. Ismeretes, hogy a Szovjetuniótól és a magyar néptől rettegő Horthy-klikk és „kiugrási irodája” még 1944 szeptemberében is sürgette a nyugati hatalmakat Magyarország megszállására, amikor pedig már a Szovjet Hadsereg az ország határánál állott, sőt át is lépte. Horthy a reménytelen helyzetben sem mert a magyar nép antifasiszta erőit tömörítő Magyar Frontra¹ támaszkodni, és nem volt képes az október 11-én Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezményből reáharuló követelményeknek sem megfelelni. Felemás intézkedéseinek eredménye október 15, a nyilasok hatalomra jutása. A nyilas csőcselék mindent elkövetett, hogy hűségesen teljesítse hatalomra juttatóinak, a német fasisztáknak a követeléseit.

A nyilasok hatalomrajutása jelentősen kiszélesítette az ellenállás körét. A Horthy-féle fegyverszüneti proklamáció, majd Horthy lemondása a hatalomról lényegében zökkenőmentesen biztosította a nyilasok számára a hatalomátvételt. Mindazokért tehát, ami 1944. október 15-e után történt, Horthyt és klikkjét terheli elsősorban a felelősség. Kétségtelen azonban, hogy az október 15-i eseményeknek volt némi pozitív eredményük is. Azok a horthysta csoportok ugyanis, amelyek 1944 október közepéig Horthyval együtt a rendszert is átmentve akarták a „kiugrást” végrehajtani, most saját létük és a felszabadulás utáni

¹ A Magyar Front 1944 májusában a kommunisták kezdeményezésére alakult antifasiszta szervezet, amely tömörítette soraiban a különböző antifasiszta pártokat — így a Békepartot, Szociáldemokrata Pártot, Független Kisgazdapártot, Nemzeti Parasztpártot és más antifasiszta szervezeteket.

hatalmuk megőrzésének biztosítására keresték a kapcsolatokat az illegalitásban működő különböző antifasiszta csoportokkal, elsősorban a Magyar Fronttal. A Horthy-proklamáció, majd Miklós Bélának, az 1. magyar hadsereg parancsnokának átállása és felhívása különösen a magyar hadseregre volt hatással. A vezérkari tisztek Horthyhoz ragaszkodó és józanabb, a helyzetet reálisabban felmérő csoportja is belátta, hogy a további harc értelmetlen és reménytelen. Ezeknek a csoportoknak az antifasisztákhoz való közeledésével kiszélesedett a németellenes erők frontja, s ezzel lehetővé vált csatasorba állításuk és egységes harci fellépésük megszervezése.

A kommunista párt helyesen felmérve az október 15-e után kialakult helyzetet, a magyar néphez intézett nyílt levelében az általános nemzeti ellenállás megszervezését hirdette. „Adott történelmi helyzetünk parancsa: a magyar népnek nem várakoznia kell a Vörös Hadsereg felszabadtására, hanem általános nemzeti ellenállással vállalnia kell a harcot a Vörös Hadsereg támogatására, országunk és népünk érdekében.”²

A párt világosan kifejtette, kik vonhatók be az általános nemzeti ellenállásba, hogyan lehet az addiginál szélesebb tömegbázist létrehozni. Hozzájuk szólt a Nyílt levélben, amikor a következőket írta: „Október 15-e előtt a magyar társadalom jelentős rétegei még reménykedhettek, tehát várakozó álláspontra helyezkedtek. Október 15-e előtt még a honvédség és tisztikar becsületes magyar érzésű tömegeit még kötötte a hűség és bizalom a kormányzó politikájához. Október 15-én mindezek a tömegek, a honvédség és a tisztikar, magától a kormányzótól kapták meg a helyzet feltárását, a nácik elvetemült banditizmusának lefestését és a parancsot — Magyarország megmentése érdekében — a háború azonnali befejezésére. Ma már tehát a magyar társadalom minden becsületesen érző és hazáját szerető fia egyetlen politikai közösségre jutott. Ma Magyarországon két front van csak: a náci front és a magyar front; vagy másképpen: a nemzetgyilkosok frontja és a nemzeti szabadságharcosok frontja! Ezért van meg az előfeltétele az általános nemzeti ellenállásnak is.”³

A kommunista párt az általános nemzeti ellenállás megszervezését a Magyar Frontba tömörült pártok történelmi felelősségű feladatának tekintette. A Magyar Front már 1944 őszén, a nyilas puccs előtt jelentősen megerősödött. 1944 szeptemberében megalakult a Magyar Front Intézőbizottsága, megkezdődött

² A magyar munkásmozgalom 1939—1925. Budapest. Kossuth 1958—59. 348. old.

³ Uo. 385. old.

helyi szervezeteinek létrehozása. A gyárakban, az üzemekben, a közhivatalokban, a hadseregben, a kerületekben és a háztömbökben a különböző pártállású németellenes elemekből négyöttagú bizottságok alakultak.⁴ A Magyar Front erejét, hatását az ország lakosságára és jelentőségét mutatja, hogy a horthysta körök és maga Horthy is több ízben tárgyalt a Magyar Front vezetőivel, elfogadta tárgyalási alapnak a Magyar Front hozzáküldött memorandumait, s végső soron előzetes megállapodás is történt a fegyverszüneti szerződéssel kapcsolatos közös teendőket illetően.⁵ Horthy azonban a Szovjetunióval kötött fegyverszüneti egyezmény megszegéséhez hasonlóan megszegte a Magyar Front küldötteivel kötött megállapodást is.

A Magyar Front erejének, s benne elsősorban a munkásosztály súlyának megnövekedését mutatja a két munkáspárt: a kommunista párt és a szociáldemokrata párt között október 10-én megkötött akcióegység is.⁶ A Magyar Frontnak már ebben az időben is jelentős kapcsolatai voltak a különféle katonai szervezetekkel, katonai egységekkel. Több helyen megállapodások születtek a munkások fegyverekkel, lőszerrel való ellátására is.⁷ Mindez csak fokozza Horthy és klikkje felelőségét abban, hogy október 15-ét a demokratikus erők tudta és felkészülése nélkül hajtotta végre, s végső soron Magyarországot a minden eddigit felülmúló katasztrófális helyzetbe sodorta.

A kommunista párt 1944. október 15-e után is az antifasiszta fegyveres ellenállás megszervezésére hivatott politikai szervnek a Magyar Frontot tekintette, ezért elsőrendű fontosságúnak tartotta állandó erősítését. A kommunista párt azonban, mint ez a „Nyílt levél”-ből kitűnik, az összes hitlerellenes erők harcbaállítást is követelte és szorgalmazta. Szükségesnek tartotta Magyar Front pártjai mellett bevonni az országban, elsősorban a fővárosban szétszórtnan, minden központi irányítás nélkül működő különféle németellenes polgári vagy értel-

⁴ A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945. Budapest. Kossuth 1958—59. 137. oлд.

⁵ „A számítások szerint — állapította meg Szakasits Árpád az SZDP XXXIV. kongresszusára készített jelentésében — ez a felvonulás (megbízható honvédegyeségeknek a főváros köré vonásáról van szó — PL.) körülbelül október 18-ra, 19-re fejeződött volna be. A munkásságnak az lett volna a feladata, hogy kedden, október 17-én kimondja az általános sztrájkot, és a fővárosban és környékén hatalmas békétüntetésbe kezdjen. A válasz kétségtelenül a karhatalmi alakulatok felvonulása lett volna, azonban erre már az előbb említett megbízható csapatokat használták volna fel, akik a megállapodás értelmében a munkássághoz csatlakoztak volna, sőt) szükség esetén fel is fegyverezték volna a tüntető munkásságot.” (A Szociáldemokrata Párt XXXIV. kongresszusi jelentése. 19. oлд.)

⁶ Dokumentumot lásd: a Magyarországi munkásmozgalom 1939—45. Budapest. Kossuth. 1958—59. 337—342. oлд.

⁷ PI Arch. Török János, Fehér László, Halas Lajos visszaemlékezései és PI Archivum. Bajcsy-Zsilinszky Endre lebukásával kapcsolatos anyagok. Rendezetlen.

miségi csoportok és korábban a horthysta „kiugrási irodához”, az úgynevezet „látható ellenálláshoz” tartozó horthysta csoportokat is.

A kommunista párt természetesen tisztában volt a horthysta „ellenálló” csoportok harci értékével, valódi szerepével és igazi céljával, de a kommunisták az adott időszakban mindent alárendeltek a legfőbb célnak, a német fasiszták és magyar cinkosaik elleni fegyveres harc kibontakoztatásának. Kállai Gyula elvtárs „A magyar függetlenségi mozgalom” című könyvében a következőkben értékeli ezeknek a horthysta ellenállási gócnak a szerepét: „Azok az ellenállási gócok, amelyek a „kiugrási iroda” körül gombamódra tenyésztek, nem általában a fasiszmus ellen léptek fel, hanem csak a hitleri fasiszmus ellen. Ezek az „ellenállási csoportok” azért léptek fel a németek ellen, mert látták, hogy Hitler csúfos veresége elkerülhetetlen, s nem akarták, hogy Hitler bukása maga alá temesse Horthyt, s 25 éves rendszerét is. Ezek az „ellenállók” október 15-én Horthy kezéből vették át a zászlót, s harcukban a magyar fasizmus külön érdekeit képviselték. Ezeknek az „ellenállóknak” a harca tehát a Horthy-rendszer veszélyeztetettségében és előre látható pusztulásában gyökerezett és végső fokon a rendszer megmenntésére irányult. Ezek az „ellenállók” akkor lettek a német fasiszmus „ellenségei”, amikor a világpolitikai események szörnyű zajából már az ő fülük is kihallotta a Horthy-rendszer felett megkondított lélekharang szavát. Ellenállásuk célja nem az volt, hogy a népelnyomó Horthy-rendszert megdöntsék és a demokratikus fordulatot véghez vigyék, hanem az, hogy a Horthy-fasizmust idejében kiszabadítsák a Hitler-fasizmus omladékai alól, s a népelnyomás rendszerét új alapokra fektessék! . . . Nem véletlen, hanem egészen természetes tehát, hogy ezekből a 44-es horthysta ellenállókból kerültek ki 1945—1946-ban a fiatal magyar demokrácia minden rendű és rangú szabotálói és összeesküvői . . . Általában — ellentétben a néptömegek őszinte és mély felismeréséből fakadó németellenessé harcával — e 44-es úri „ellenállók” harcának igazi értelme és jelentősége a Horthy-rendszer megmentése és a magyar fasizmus külön érdekeinek megvédése volt. Az adott pillanatban azonban hátsó gondolataik ellenére is szerepet játszhattak a németellenes harc jelentős kiterjesztésében . . .”⁸

Október 15-e után tehát megindult a különféle ellenállási csoportok közeledése a Magyar Front felé. Ez tette szükségessé

⁸ Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1939—45. IV. kiadás. Budapest, Szikra 1955. 269—270. old.

a fegyveres ellenállás egységes szervének a létrehozását. De az egységes központi szerv létrehozását nagyban gátolta, hogy a Magyar Front pártjai, elsősorban a Kisgazdapárt, ellenezte a különböző illegális nevek alatt működő, főleg értelmiségi és polgári csoportok bevonását egy közös központi szervbe. A kommunista párt erélyes fellépésére indultak csak meg a tárgyalások a „Magyar Hazafiak Szabadsága Szövetsége”⁹, „A Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete”,¹⁰ az „Ellenállás”¹¹ c. illegális lap köré tömörült antifasiszták, és a diákszervezetek bevonására.¹² Ezek után került sor arra a megállapodásra, amely szerint a létrehozandó központi szerv élére Bajcsy-Zsilinszky Endrét kérik fel.

Bajcsy-Zsilinszky Endrét, mint ismeretes, 1944. március 19-én a németek letartóztatták. Bajcsy-Zsilinszkyt és több 1944. március 19-én letartóztatott országgyűlési képviselőt 1944. október 10-ig a német SS tartotta fogva. Lakatos miniszterelnök többszöri sürgetésére végül is október 10-én néhányat közülük, így Bajcsy-Zsilinszky Endrét is a németek átadták a budapesti ügyészségnek.¹³ Horthy, a Magyar Front hozzáküldött memorandumainak egyik pontját teljesítve, 1944. október 15-én szabadon bocsátott néhány elfogott politikust, köztük Bajcsy-Zsilinszky Endrét is. Horthy fegyverszüneti proklamációja, majd a nyilas puccs Budapesten, a Független Kisgazdapárt vezetőinek társaságában érte Bajcsy-Zsilinszkyt. Bajcsy-Zsilinszky a nyilas puccs után menekülni volt kénytelen. Több napig Budapesten bujkált, majd a Vác melletti Csörög község közelében egy földbirtokosnál talált menedéket.¹⁴ Több mint két hét elteltével, november elején itt kereste fel a felszabadulás után hazatérő Kovács Imre Makkay Miklós társaságában a Ma-

⁹ A „Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége” a német megszállás után alakult. Tagjai között irokkal, nyomdatulajdonosokkal, könyvkiadókkal, általában németellenes beállítottságú értelmiségiekkel és polgárokkal találkoznak. Kapcsolatot tartott fenn a Szövetséggel Somogyi Miklós, a MEMOSZ akkori elnöke is. Illegális lapja volt, amely »Szabadságharc« címmel hétszer jelent meg. A lapot Korody Béla szerkesztette, akit 1944 végén a németek kivégeztek. A szövetség tagjai több ízben tárgyaltak horthysta körökkel. Szeptember 27-én a kormányzónál tartott megbeszélésen a Szövetség részéről megjelent küldöttségben ott volt Somogyi Miklós. Tárgyaltak Bethlen Istvánnal is a kiugrás előkészítéséről. 1944 szeptemberében a Szövetség három tagja Moszkvába utazott Miklós Béla arcvonalán keresztül, de mivel semminemű megbízatást a kormányzótól nem kaptak, küldetésük eredménytelen maradt. (PI Archívum ME. A Magyar Nemzeti Ellenállásban részt vettek érdemeinek elismerésére alakult bizottság.)

¹⁰ A Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete 1944 nyarán alakult, az egyesület kapcsolatot tartott fenn a Kommunista Párttal. (PI Archívum. ME. A/XXI/3/1944/58.)

¹¹ Az „Ellenállás” című lapot Boldizsár Iván szerkesztette. (Pártunk harca a demokráciáért. FKGP kiadványa.)

¹² PI Archívum. A. XXI/3/1944/58.

¹³ PI Archívum. Ig. min. Bi. 1427/1.

¹⁴ Lévai Jenő: A hősök hőse. Budapest, Müller Könyvkiadó 1945. 28. old.

gyar Front döntésével. Bajcsy-Zsilinszky vállalta a megbízást és azonnal Budapestre jött.¹⁵

Bajcsy-Zsilinszky Endre álnéven mint Bíró Zsigmond erdélyi menekült — állandóan változtatva lakását —, kezdte meg tárgyalásait a Magyar Front pártjaival és a különböző csatlakozni akaró ellenállási szervezetekkel és csoportokkal. A tárgyalások eredményeként 1944 november első felében megalakult a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság, amelynek elnöke Bajcsy-Zsilinszky Endre, elnökhelyettese pedig a Független Kisgazdapárt képviselője: dr. Csorba János ügyvéd lett. A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságban a következő pártok és szervezetek képviselői vettek részt: Független Kisgazdapárt, Nemzeti Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt, Kommunista Párt, Demokrata Néppárt, a legitimista csoport, a református szervezetek, a szakszervezetek, a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, a Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete, Magyar Március Szövetség, a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja,¹⁶ valamint néhány horthysta ellenállási góc.¹⁷

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságban a Magyar Front pártjait és a csatlakozott szervezeteket egy-egy küldött képviselte: a Független Kisgazdapártot dr. Csorba János, a Kommunista Pártot Kállai Gyula, a Szociáldemokrata pártot és szakszervezeteket Szakasits Árpád, a Nemzeti Parasztpártot Kovács Imre, a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségét Dudás József, az 1956-os ellenforradalom egyik hírhedt figurája, a Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesületét Pénzes Géza, az ifjúsági szervezeteket Gyenes Antal stb.¹⁸

A „Szabadságharc” c. illegális lap már 1944 november eleji számában arról tudósít, hogy kialakulóban van az „összes politikai, katonai és társadalmi erőtényező” összefogása, amely „törvényes letéteményese mindazoknak a jogoknak, amelyeket kormányzó gyakorolni képtelen.” A továbbiakban is a kor-

¹⁵ Imre Kovács: *Im Schatten der Sowjets*. Zürich Thomas Verlag 1948. 75—79. old.

¹⁶ A Magyar Ifjúság Szabadságfrontja 1944 novemberében alakult meg. Előzményei a következők: A kommunista fiatalok 1944 augusztusában létrehozták a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalmá szervezetét, amely az ország különböző egyetemének haladó, antifasiszta fiataljait volt hivatva egyesíteni. 1944 októberében újra megalakult a Kommunista Ifjúsági Szövetség. Ez tovább erősítette a kommunista fiatalok kapcsolatát az antifasiszta diákokkal. Ennek első eredményeként hozták létre a Magyar Diákok Szabadságfrontját, majd 1944 novemberében került sor a legkülönbözőbb társadalmi rétegek ifjúsága egységes szervezetének, a Magyar Ifjúság Szabadságfrontjának megalakítására. A Magyar Ifjúság Szabadságfrontjában a következő ifjúsági szervezetek és csoportok képviselték magukat: Magyar Diákok Szabadságfrontja, Kommunista Ifjúmunkás Szövetség, Nemzeti Parasztpárt ifjúsága, katolikus és protestáns egyházak ifjúsági csoportjai.

¹⁷ PI Archívum. Gy—224.

¹⁸ PI Archívum. A. XXI/3/1944/58

mányzó kiáltványára hivatkozva szólítja harcba az elnyomott, kirabolt és a harcterek vágóhídjára hurcolt magyar népet. Kétségtelen, hogy ebben az időben a Magyar Nemzeti Felszabadító Bizottságba tömörült legtöbb pártra, különböző ellenállási góccokra és a mögöttük álló erőkre elsősorban a kormányzó október 15-i proklamációja révén lehetett nyomást gyakorolni. Általában a FKGP és a többi csoportok ellene voltak minden olyan törekvésnek, amely a dolgozó nép harcbavetését szorgalmazta. Több megbeszélésen pl. felszólaltak a kommunista párt éleshangú röpiratai ellen és követelték ezek összeegyeztetését a kormányzói proklamációval. Természetesen a kommunista párt nem fogadta el e követeléseket, sőt arra törekedett, hogy saját röpiratai szellemében befolyásolja az egész bizottság tevékenységét és különféle illegális röpiratok szervezőit.¹⁹ Ennek eredménye látható a cikk további részében. „A magyar nép karjával, az üzemi munkások, katonák, parasztok erejével fogunk cselekedni — hangzik a további felhívás, — amikor a nemzeti gyilkos fegyvert a hitlerista Németország és azok magyarországi bérencei ellen fordítjuk. Ez az igazi szabadságharc kossuthlajos értelemben, amely nemcsak az ország függetlenségét hozza meg, de benne az elnyomott tömegek szabadságát és az emberi jólétet. Élni fogunk és ezért az életért tudunk, akarunk és elszántan fogunk küzdeni.”²⁰

Az „Ellenállás” című lap novemberi száma pedig már a Magyar Nemzet Felkelés Felszabadító Bizottság megalakulásáról ad hírt: „... rendkívül jelentős fordulat történt a magyar ellenállási mozgalomban. Megalakult a Magyar Felszabadító Bizottság.”²¹ A Bizottságban helyet foglalt valamennyi baloldali párt, minden számottevő illegális csoport és a szakszervezetek képviselőinek elnöke, egy ismert németellenes politikus, aki nem szocialista ugyan, de személyét és működését Moszkvában is nagyra értékelik. A Felszabadító Bizottságnak különös súlyt ad, hogy a kommunista párt is tagjai közé tartozik.”²²

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának megalakulása után Bajcsy-Zsilinszky Endre nagyobb terje-

¹⁹ PI Archivum, Gy—224.

²⁰ Szabadságharc. 1944. november 4. „Szabadságharcot hirdetünk meg minden magyarnak.”

²¹ A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság neve sok helyen az eredeti dokumentumokban és különösen az 1945-ben megjelent munkákban: Magyar Felszabadító Bizottság. Ez utóbbi nem a szervezet eredeti teljes neve. A Malinovszkijhoz, Molotovhoz küldött levelekben és a bizottság pecsétjén is az általunk közölt nevet olvashatjuk

²² Ellenállás, 1944. november 20. „Megalakult a Magyar Felszabadító Bizottság.”

delmű kiáltványt²³ készített, amellyel a Bizottság a magyar néphez akart fordulni. A kiáltvány hosszasan fejtegette a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság megalakulásának körülményeit és vázolta a feladatokat.²⁴ Az „Ellenállás” című lap a következőket állapította meg a kiáltványról: „A kiáltvány — amelyet egyelőre természetesen csak illegálisan lehet terjeszteni — nem ismeri el Szálasit „nemzetvezetőnek”, nem ismeri el a törvény ellenes, hazaáruló kormányát, ellenállásra szólítja fel a társadalom minden rétegét. A magyar nemzet egyetlen alkotmányos képviselőjének a Magyar Frontot tekinti, a nemzeti felkelés végrehajtó szerve pedig a Magyar Felszabadító Bizottság.”²⁵ A kiáltvány megtárgyalásakor a vita elsősorban a körül alakult ki, helyes-e a többi ellenállási csoportok megemlézése nélkül csupán a Magyar Frontot tekinteni a magyar nemzet egyetlen alkotmányos képviselőjének. Tehát ismét a hatalomban való részesedésről folyt a vita. De Bajcsy-Zsilinszky személye, valamint a kommunista párt javaslata, amely szerint a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság elismeri a különféle ellenállási csoportok bekapcsolódásának fontos tényét, mert ez által biztosítva lesz az antifasiszta harc egységes irányítása és az egységes fellépés²⁶ — lehetővé tette a kiáltvány elfogadását és megakadályozta a Bizottságon belül az elmentések felszínre kerülését.

A kiáltvánnyal egy időben a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság felhívással fordult Budapest népéhez. „Felszólítjuk Budapest népét — olvashatjuk a nagy számban terjesztett röpiraton —, hogy semmiféle kiürítési felszólításnak, vagy bevonulási parancsnak ne engedelmeskedjen. Maradjon mindenki a helyén vagy rejtőzzön el s mindenképp akadályozza meg a németek és a velük cimboráló hazaáruló nyilasok ördögi tervét: a magyarok elhurcolását. Külön felhívjuk a közbiztonsági, közigazgatási és közüzemi alkalmazottakat, hogy saját érdekükben maradjanak a helyükön. A megfélemlített polgári rétegek, a papság, a munkásság óvja meg munkahelyét és munkaeszközét, és bátor helytállással mutassák meg, hogy e sokat szenvedett magyar néphez akarnak tartozni. Igéretünk van arra, hogy senkinek ok nélkül nem lesz bántódása. Magyar Nemzeti Felszabadítási Bizottság.”²⁷

²³ A kiáltvány mindezeideig nem került elő, csak feljegyzésekből, visszaemlékezésekből és az „Ellenállás” című illegális lapból tudunk róla

²⁴ PI Archivum. A. XXI/3/1944/58.

²⁵ „Ellenállás”, 1944. november 20. „Megalakult a Felszabadító Bizottság.”

²⁶ PI Archivum. A. XXI/3/1944/58.

²⁷ A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945. Budapest. Kossuth 1958—59. 358. old.

Természetesen a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság nem öncélú szervezet volt, tevékenysége nem merülhetett ki, mint ahogy nem is merült ki, csupán a különböző politikai pártok és ellenállási csoportok összefogásán és a propaganda munkáján. A legfőbb célul a fegyveres ellenállás, fegyveres felkelés megszervezését tűzte ki. A MNFFB megalakításáról folyó tárgyalások idején már folynak az előkészületek a fegyveres ellenállás megszervezésére. Október 15-e után is, éppúgy mint október 15-e előtt a fegyveres harc megszervezésének élvonalában a kommunista párt halad. A Kommunista Párt Központi Vezetősége mellett működő Katonai Bizottság a fegyveres partizáncsoportok megszervezésén, s a már létrejött fegyveres partizángárdák akciónak irányításán kívül igen nagy súlyt helyezett a hadseregben a katonai ellenállás megszervezésére is. Nagyon fontosnak tartotta azoknak a Horthy-barát katonatiszteknek — s az ő révükön a legénységnek — megnyerését, akik október 15-e után hűek maradtak Horthyhoz.

Ez a kommunista pártnak a magyar néphez intézett Nyílt leveléből is világosan kiderül: „Legdöntőbb, legnagyobb és leg-sürgősebb feladatunk — olvashatjuk a Nyílt levélben — a honvédség és munkásság együttműködése alapján a fegyveres nemzeti ellenállás, partizáncsapatok megszervezése.”²⁸ A Nyílt levél körvonalazta azokat a tennivalókat is, amelyek az összes antifasiszta erőkre, elsősorban a hadseregben belül a német és nyilasellenes tisztikarra, legénységre várnak. „A kommunista párt vezetősége tisztában van azzal — állapítja meg a Nyílt levél —, hogy ma nem vihető keresztül a honvédség egyidejű és egyöntetű felkelése a német megszállók ellen a Vörös Hadsereg oldalán. A kommunista párt ezt ma még nem is várja a honvédségtől és a tisztikartól. De meg van rá a mód, hogy a honvédség és a tisztikar a legelső helyen vegye ki részét a magyar nép harcában. Először is: a fronton meg kell szervezni mindenütt a honvédség tudatos szabotálását. Meg kell bontani az ellenállás és az utánpótlás tervszerűségét. Meg kell rongálni és használhatatlanná kell tenni a harci eszközöket, tankokat, harckocsikat, lövegeket, automata fegyvereket stb. Tönkre kell tenni a német gépesített erők visszavonulási szakaszait. Végül meg kell szervezni, hogy a honvédség a frontokon adott kedvező helyzetekben letegye a fegyvert, megnyissa a frontokat vagy váratlan mozdulattal a német csapatok oldalába, hátába támadjon. Ne lőjjenek a Vörös Hadseregbe és egyénekenként vagy cso-

²⁸ A magyarországi munkásmozgalom 1939—45. Budapest. Kossuth 1958—59. 351. old.

portonként menjenek át. Másodsor: a háterszágban a közvetlen front mögötti területeken partizáncsapatok megszervezése, melyek feladata, hogy megsemmisítsék a frontokra irányuló utánpótlási küldeményeket, továbbá, hogy fegyveres ellenállási góccok kiépítésével széthúzzák és lekössék a német csapatmozdulatokat. És végül harmadszor: tervszerű előkészítését Budapest megmentésének, Budapest megmentésével keresztülhúzni a náci vezérkar azon számítását, hogy a Duna-vonalon hatékony ellenállást fejthessen ki a Vörös Hadsereggel szemben. Éppen ezért, valamint a partizáncsapatok felfegyverzése érdekében a honvédségnek és tisztikarának kell elsősorban gondoskodnia a munkásság és parasztság felfegyverzéséről.”²⁹

Ez utóbbi feladat megvalósításának tervét dolgozta ki az a Katonai Vezérkar, amely 1944 novemberében a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság közreműködésével alakult meg.

Milyen körülmények között jött létre a Katonai Vezérkar? Október 15-e után a honvédség különböző alakulatai, horthysta tisztek is keresték az összeköttetést az ellenállás különböző politikai csoportjaival. Többek között Nagy Jenő ezredes is kapcsolatba került a Magyar Frontba tömörült pártok egyes képviselőivel — így gróf Desseffy Gyulával —, akikkel tárgyalásokat folytatott a hadsereg egyes csoportjainak bevonásáról. Bajcsy-Zsilinszky Budapestre érkezése után azonnal felvette az érintkezést Nagy Jenő ezredessel, aki részletesen megismertette Bajcsy-Zsilinszkyt a hadseregen belül folyó szervezkedéssel.³⁰ A Kommunista Párt Központi Bizottsága mellett működő Katonai Bizottság Pállfy György és Sólyom László — a bizottság 2 tagja révén szintén kapcsolatban állt több, horthysta tisztek vezetésével szervezkedő katonai csoporttal, így Révay Kálmán századosával és Radványi Imre őrnagyával.³¹ Kapcsolatot épített ki a MÉMOSZ is több katonai csoporttal.³² Ezek egyesítésére és egy központi szerv kidolgozására volt hivatva a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság által javasolt és később életre hívott Katonai Vezérkar. A Bizottság elfogadta Bajcsy-Zsilinszkynek azt a javaslatát, hogy a vezérkar parancsnokává Kiss János altábornagyot jelöljék ki,³³ egyikét azoknak a ma-

²⁹ A magyarországi munkásmozgalom 1939–45. Budapest. Kossuth 1958–59. 352. old.

³⁰ PI Archívum. A. XXI/3/1944/58. és PI Archívum Gy—224.

³¹ PI Archívum. Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Katonai Vezérkar lebukása ügyében 1945-ben lefolytatott vizsgálat jegyzőkönyvei. A továbbiakban Bajcsy-Zsilinszky lebukás jegyzőkönyvei.

³² PI Archívum. MÉMOSZ ellenállására vonatkozó visszaemlékezések.

³³ PI Archívum. A. XXI/3/1944/58. és PI Archívum Gy—224.

gyar tiszteknek, aki erre a szerepre alkalmasnak bizonyult. Kiss János altábornagy — bár nyugdíjas volt — nagy tekintélyre tett szert a horthysta tiszték körében. Kétségtelen, ez is közrejátszott abban, hogy őt jelölték a katonai vezérkar élére, de ennél sokkal nagyobb súllyal esett latba Kiss János közismert németellenessége. Mindehhez járult, hogy Bajcsy-Zsilinszkynek személyes jóbarátja volt. Bajcsy-Zsilinszky Endre már 1943-ban javasolta a kormányzónak, illetve Kállay miniszterelnöknek, hogy Kiss Jánosnak juttassanak fontos politikai szerepet. Többek között indítványozta, hogy vitéz nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter lemondása után gondoljanak Kiss János altábornagra.³⁴ Bajcsy-Zsilinszky javaslatára lett Kiss János 1943 decemberében tagja annak a hadbírósnak, amely tárgyalta a bécskai vérengzés főszervezőinek, köztük vitéz Feketealmi-Czeydner Ferenc altábornagynak az ügyét is.³⁵ Maga Kiss János nem egyszer adta tanújelét németellenes magatartásának. Ezt bizonyítja többek között a kormányzóhoz küldött emlékirata,³⁶ valamint az a németellenes katonai terv is, amelyen 1944-ben dolgozott.³⁷ Kiss János tehát valóban alkalmas volt arra, hogy a Katonai Vezérkar vezetője legyen.

Bajcsy-Zsilinszky Makkay Miklóst, a Nitrochemiai Ipartelep R. T. igazgatóját — aki autóját is a MNFFB rendelkezésére bocsátotta — bízta meg Kiss János altábornagy felkeresésével és a megbízatás átadásával. Makkay november 10-e táján³⁸ érkezett Kőszegre, Kiss tartózkodási helyére és itt adta át Bajcsy-Zsilinszky személyes üzenetét és a Bizottság döntését. Kiss János habozás nélkül vállalta a megbízást és azonnal Budapestre jött.³⁹ Budapesten Bajcsy-Zsilinszkyvel tárgyalta, majd Nagy Jenő tájékoztatta az eddigi eredményekről. A Kiss János veze-

³⁴ Lásd Bajcsy-Zsilinszky hagyatékában a Kiss János emlékiratával kapcsolatos levelezést. Az anyag özvegy Bajcsy-Zsilinszky Endréné birtokában van.

³⁵ Uo. és lásd Magyarország és a második világháború. Budapest. Kossuth 1959. 422—428. old.

³⁶ Bajcsy-Zsilinszky hagyatékában lásd Kiss János emlékiratát.

³⁷ A katonai tervvel kapcsolatban Kovács Imre írja: „A tábornok (Kiss János — PI.) január óta egy nagyszabású terven dolgozott. s azt ajánlotta Horthy kormányzónak, hogy a magyar hadsereg zömével vonuljon vissza a Balkánra, s ott a hegyekben egyesüljön Titó és Mihajlovich tábornok partizáncsapaival. Ha az angolszások partraszállnak a Balkánon, vagy az oroszok elérik a Kárpátokat, a magyar csapatok a szövetségesek segítségével szabadítsák fel az országot. A terv hajótörést szenvedett a kormányzó ellenállásán, aki október 15-én sem akart csapataihoz repülni, hanem a Várban maradt, mert mint mondta, ha a hajó süllyed, a kapitány helye a parancsnoki hidon van. Hallani sem akart a balkáni expedícióról, kivéve, ha az angolok partraszállnak.” Imre Kovács: Im Schatten der Sowjets, 80. old.

³⁸ Pontos dátumot nem sikerült kideríteni. A dokumentumokban nyolcadika, tizenkettedike közötti napok vannak megemlítve.

³⁹ PI Archivum. Gy—224. (E jelzet alatt a Nemzeti Számonkérő Szék által kérésztett vállaltási jegyzőkönyvek, a tárgyalás és az ítélet anyaga található.)

tésével megalakult katonai vezérkarnak Nagy Jenő⁴⁰ lett a vezérkari főnöke. Fontos szerep jutott Tartsay Vilmos vezérkari századosnak is — őt Nagy Jenő vonta be a mozgalomba — ő irányította a katonai személygyűjtést, különféle katonai csoportok beszervezését, elosztását és irányítását.⁴¹

A katonai vezérkar az általuk vagy baráti körük által ismert horthysta tisztek beszervezésére, velük való megbeszélésekre fordította ideje legnagyobb részét. Már kezdetben világossá vált „hogy a kapcsolatok és a katonai vonal kiépítése elég véletlenszerű”⁴², hogy nem fordítanak kellő gondot a horthysta tisztek politikai megbízhatóságának ellenőrzésére, az illegálitásból adódó konspirációs szabályok betartására, bár a kommunista párt több ízben figyelmeztette őket ezek fontosságára.⁴³

Nagy Jenő elgondolásai nyomán dolgozta ki a vezérkar Budapest felszabadításának tervét. A terv 3 fő feladatot foglalt magában: „1. A német haderő visszavonulásának útjában felrobbantani a közlekedési útvonalakat. 2. Megakadályozni a német hadvezetőség által elrendelt robbantásokat, különös tekintettel a főváros hídjaira, közműveire és gyáira. 3. Minél hamarabb megteremteni az összeköttetést a szovjet haderővel és aktívan résztvenni a németek elleni harcban.”⁴⁴

A terv részletes kidolgozására és gyakorlati végrehajtására a vezérkar különböző csoportok megszerzését határozta el. Az első ilyen csoport a vezérkari törzs volt. Feladatát a következőkben határozták meg: személyi ügyek irányítása, a bevont tisztek, egységek felkészültségüknek megfelelő felhasználása. A különböző beszervezett katonai egységek feladatainak összeegyeztetése, a közvetlen összeköttetés fenntartása az egyes egységek vezetőivel. Feladata közé tartozott még a híradásba való bekapcsolódás is.

A műszaki csoport a robbantásra előkészített hidak, műtárgyak, közüzemek és középületek robbantási tervének felderítését, a robbantás megakadályozását, illetve a robbantás megakadályozását biztosító tervek kidolgozását kapta feladatul. A harmadik az anyagi csoport, élelem, pénz, gépkocsi üzemanyag,

⁴⁰ Nagy Jenőt 1943-ban 2 évi felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte a katonai bíróság, mert Kassán egy társaság előtt kifejtette, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút. Korlátozták szabad mozgásában is és tartózkodási helyétül Budapestet jelölték ki, ahol állandó ellenőrzés alatt állott. 1944 nyarán kapcsolatba került a Horthy István-féle „kiugrási irodával”, s e révén több, a Horthy-féle kiugrási machinációban résztvevő, magasrangú tiszttel. Október 15-e után nem volt hajlandó a katonai esküt letenni Szálasi „nemzetvezetőre”.

⁴¹ PI Archivum. Gy—224.

⁴² Uo.

⁴³ Bajcsy-lebukás jegyzőkönyvei.

⁴⁴ Pártunk harca a demokráciáért. (FKGP története.) 167. old.

fegyver, lőszer és egyéb szükséges hadianyag gyűjtését és tárolását végezte volna. A katonai alakulatokkal foglalkozó csoport feladatául kapta: a beérkezett jelentések alapján mindazon katonai alakulatokat, vagy egyes tényleges szolgálatot teljesítő tiszteket és legénységeket, akik a harc abbahagyását határozták el, fel kell szólítani a mozgalomhoz való csatlakozásra és be kell kapcsolni az ellenállásba. Végül a híradó csoport: a hírendszert megszervezését lehetőség szerint az állami távbeszélőn, nagyobb hatósugarú rádió felhasználása és őrzése útján biztosította volna.⁴⁵ Az első két csoport: a vezérkari törzs és a műszaki csoport felállítása megtörtént. A többi csoportok megszervezése is napok kérdése volt.⁴⁶

A műszaki csoport november közepén már elkészítette tervét a főváros hídjainak, középületeinek, fontosabb objektumainak megmentésére. A terv szerint a szovjet hadsereg előretörésével egy időben, amikor a német hídörségek bevonulása megtörténik, az otthagytott hiányos őrség beavatkozását megakadályozva ki kell cserélni, illetve használhatatlanná kell tenni a tölteteket, vagy megsemmisíteni a villamos gyűjtásra berendezett gumiburkolású huzalokat. A robbantásra alkalmatlanná tett hídfők, illetve középületek védelmét erre a célra szervezett katonai egységekkel akarták biztosítani.⁴⁷

A vezérkar tervének további részében a főváros katonai körzetekre való felosztásáról volt szó. Budapestet négy körzetre osztották; 1-es körzet Csepel; 2-es körzet, a Duna-ágtól a Kerepesi útig, úgynevezett délkeleti körzet; 3-as körzet a Kerepesi úttól északra a Dunáig keleti körzet néven szerepelt, a 4-es a budai körzet volt.⁴⁸ Ismerjük a 2-es körzet⁴⁹ feladatkorát az első időszakban. E szerint a körzetek élére beosztott parancsnokok feladata volt üzemek, műtárgyak, útvonalak szemmel tartása, jelentés a szerzett tapasztalatokról, útvonalak eltorlaszolási lehetőségeinek felmérése, híradó berendezések felkutatása, a munkásság magatartásának figyelése, kapcsolat felvétele velük, s végül egy személyirányító állomás berendezése.⁵⁰

⁴⁵ PI Archivum. Gy—224.

⁴⁶ PI Archivum. Gy—224. (Almásy alezredes kapott megbízást a híradó csoport megszervezésére. Almásy csoportjának feladata lett volna a lakihegyi leadó, a stúdió, valamint fontos távbeszélőközpontok rombolási előkészületeinek felderítése és megakadályozására tett javaslatok kidolgozása.)

⁴⁷ PI Archivum. Gy—224.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Nagy Ernő Schreiber Róbert őrnagyot bízta meg a 2-es körzet parancsnoki teendőivel. PI Archivum. Gy—224.

⁵⁰ PI Archivum. Gy—224.

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsággal is ismertetett részletes katonai tervet a következőkben lehetne összefoglalni: „amint a Vörös Hadsereg Budapest határához ér, a beszervezett csapatok tisztjeik irányítása mellett, a felfegyverzett munkásság és polgárság segítségével adott jelre megrohanják a német megszálló sereg irányító parancsnokságait, az Astoriát, a Royalt, a Ritzet, a Wien-szállót, a svábhegyi Gestapo fészket, a német követséget, a nyilas minisztériumokat, és a »Hűség házát«. Más rohamalakulatok megszállják a postát, a MÁV igazgatóságot, a pályaudvarokat és a vasúti csomópontokat. Ismét más alakulatok birtokukba veszik a Dunahidakat, amelyek az ország jövője szempontjából elsőrendű fontosságúak, ártalmatlanná teszik az őrséget, leszerelik a robbantóanyagokat és így megakadályozzák a robbantásokat. A terv szerint ezekkel az akciókkal egyidejűleg harcoló csapatok Budapest déli részén megteremtik az összeköttetést az orosz csapatokkal és azt mindaddig tartják, amíg a Vörös Hadsereg alakulatai beérkeznek a fővárosba és a magyar csapatokkal együttműködve, megsemmisítik a német és nyilas egységeket.”⁵¹

A terv valóban nagyszabású volt, de nem számolt a lehetőségekkel, a reális helyzettel. Ez azonnal kiderült, amikor a terv gyakorlati végrehajtásánál szükséges katonai erők megszervezésére került sor. A különböző katonai megbeszéléseken egyáltalán nem derült ki, hogy a jelentkezett tisztek mögött milyen erők állnak, és hogy ezek az erők valóban felhasználhatók-e?⁵² Az egyes tiszteknek szánt konkrét feladatok kiadását gátolta — állapította meg Nagy Jenő ezredes — a beszervezett tisztek távolmaradása, illetve rendszertelen megjelenése.⁵³ Amikor pedig egyes tisztek megkapták a feladatot, végrehajtását vagy megtagadták, vagy visszaléptek az „akcióban” való részvételtől. Így volt ez a Légügyi Hivatal több beszervezett vezérkari tisztje esetében. Almásy Pál alezredes pedig megtagadta a vezérkar parancsának végrehajtását. A parancs szerint Almásy alezredesnek ki kellett volna utazni a frontra az 1. magyar hadsereghez és ott az 1. hadsereg vezérkari főnökét, Jolsvay vezérkari ezredest kellett volna a mozgalomnak megnyerni oly formában, hogy az 1. magyar hadsereg álljon át és nyissa meg a frontot a Szovjet Hadsereg előtt.⁵⁴

⁵¹ Szabadságharc 1944. Honvédelmi Minisztérium kiadása. 37. old.

⁵² A jelentkező tisztek között volt például Selmeczy alezredes, a hajmáskéri tüzérsztyály parancsnoka, amikor azonban felhasználására került volna sor, kiderült, hogy a nehéztüzérség Budapestre hozatala lehetetlen. Imre Kovács: Im Schatten der Sowjets. 81. old.

⁵³ PI Archivum. Gy—224.

⁵⁴ Uo.

A katonai vezérkar nemcsak a tisztek megbízhatóságával és az általuk felajánlott csapatok valódi értékével nem számolt, s ezért nem látta és nem is láthatta, hogy terve valóban keresztülvihető-e, a különböző nagyszabású tárgyalások mögött van-e reális erő, hanem szélhámósok, az áttekinthetetlen helyzetet a saját egyéni kalandor céljaikra kihasználni akarókkal is tárgyalt. Ilyen volt pl. Topa János esete. Topa kapcsolatba kerülve Tartsayékkal, azt állította, hogy Budapest déli részén körülbelül 2000 kiképzett és felfegyverzett partizán áll rendelkezésére, amelyhez akció esetén még kb. nyolcezer embert tud felhajtani.⁵⁵ Tartsayék csak a kommunista párt megbízottainak, Kállai Gyulának, majd később Pálffy Györgynek tiltakozása, illetve Topa megbízhatatlanságának bebizonyosodása után álltak el Topa és az általa felajánlott, soha nem létező partizánok felhasználásának tervétől.⁵⁶

Kétes értékű volt az a kapcsolatuk is, amelyet a Demény-frakcióval⁵⁷ építették ki. Demény is nagylétszámú, egységbe szervezett munkáscsapatokat ajánlott fel a katonai vezérkarnak. Ez esetben is figyelmeztették Nagy Jenőéket, hogy a kommunista párt által el nem ismert frakcióról van szó és irreális a Demény által megjelölt és felajánlott felfegyverzett munkások száma.⁵⁸

A katonai Vezérkar ugyanakkor nem fordított kellő gondot a nagyszámú katonaszökevény megszervezésére sem, noha egész csapatok jelentkeztek az egyes ellenállási csoportoknál, de felhasználásukra nem került sor. Pedig sok esetben az „önállóan alakult kisebb csoportok követelték, hogy kapjanak konkrét feladatot, ne pocsékolják az időt hiába.”⁵⁹

⁵⁵ PI Archívum. A. XXI/3/1944/58.

⁵⁶ Bajcsy-Zsilinszky lebukás jegyzőkönyvei.

⁵⁷ A Demény-frakció szembeszállt a Kommunista Pártnak a „független, szabad, demokratikus Magyarország” megteremtésére irányuló politikájával. Továbbra is a proletárdiktatúra megvalósítását tartotta legfőbb céljának, s ezzel gátolta az antifasiszta nemzeti összefogás megteremtését. A Demény-frakció befolyása Csepelen, Pesterzsébeten és Kőbányán volt jelentős. Sok — a Demény-frakció céljával egyet nem értő — kommunista is részt vett a frakció tevékenységében, mert nem talált kapcsolatot a Kommunista Párthoz és nem látta világosan a frakció pártellenes tevékenységét.

⁵⁸ Bajcsy-Zsilinszky lebukás jegyzőkönyvei. A Kommunista Párt részéről Rajk László kapcsolatba lépett Deménnyel, aki ekkor „Molnár” illegális néven szerepelt. A tárgyalások után megegyeztek, hogy Demény KMP név alatt működő frakcióját feloszlattja (a megegyezést a Szabad Nép is közölte) és a frakció tagjai egyénenkénti elbírálás alapján lesznek felvehetőek. Megegyeztek abban is, hogy a kapcsolatot a katonai vezérkar ezentúl csak Pálffy és Súlyom útján tartja, Deménnyel az összeköttetés megszakad, Demény az egyezményt nem tartotta be, a kapcsolatot továbbra is fenntartotta Tartsayékkal.

⁵⁹ Boldizsár Iván: A másik Magyarország. Budapest. Antiqua Rt. 1946. 36. old.

A kommunista párt nagy fontosságot tulajdonított az egységes fegyveres felkelés megszervezésének, hisz célja középpontjában az általános fegyveres felkelés megszervezése és ki-robantása állt. Éppen azért minden tőle telhetőt elkövetett, hogy a katonai vezérkar munkáját segítse. A kommunista párt kezdeményezésére létrejött „egyeztető értekezleten”, amelyen a kommunista párt részéről Pálffy György és Sólyom László, a Katonai Vezérkar részéről Kiss János, Nagy Jenő, Tartsay Vilmos, Radványi Imre, Almásy Pál, Révay Kálmán és mások vettek részt, a párt arra törekedett, hogy a szervezett munkás-ság és a hadsereg együttműködése, egymás kölcsönös segítése előbbre vigye a fegyveres felkelés ügyét. A kommunista párt fontosnak tartotta a fegyveres partizánharc azonnali megkez-dését, kisebb harci csoportok fegyveres akcióinak megindítását. Ezt azonban a vezérkar tagjai a Magyar Nemzeti Felkelés Fel-szabadító Bizottság tagjaihoz hasonlóan elleneztek. Ellentétek keletkeztek a megszervezendő munkásmilíciák vezetésének kérdése körül is. A katonai vezérkar arra törekedett, hogy eze-ket teljesen ki vegye a kommunisták, illetve szociáldemokraták valamint a szakszervezetek hatásköréből. A tárgyalások, úgy látszott, zsákutcába jutnak, amikor november közepén magas-szintű megbeszélésre került sor e kérdésben. A megbeszélésen részt vett Bajcsy-Zsilinszky Endre, Rajk László, a kommunista párt titkára és a Katonai Vezérkar. Az utóbbi kérdésben végül is elfogadták Rajk László kompromisszumos javaslatát.⁶⁰

A kommunista párt szükségesnek tartotta, hogy lapjában, a Szabad Népből is kifejtse álláspontját a katonai vezérkar tervével, tevékenységével kapcsolatban és figyelmeztessen a terv és az egész szervezkedés súlyos hibáira. „Nemzeti ellen-állásunknak aktív fegyveres felszabadító harccá fokozása az egyetlen út országunk esetleges katasztrófális következménye-ire és saját magunk pusztá életének megmentésére” — állapítja meg a Szabad Nép „Fegyveres harcot!” c. cikke.

„A kommunista párt tisztában van a felelősséggel, amivel osztályának és népének tartozik, amikor hozzányúl ehhez a döntő kérdéshez — olvashatjuk a továbbiakban. — Minden el-követett hiba, kapkodás, elsietett akció csak a Gestapo provo-kációinak és a varsói vérengzéshez hasonló eseteknek nyitna

⁶⁰ Erre vonatkozóan lásd: PI Archívum. Gy-224. és Bajcsy-Zsilinszky-lebu-kás jegyzőkönyvei. A tárgyalás végeredményéről nincs pontos képünk. Az adatok többségéből az derül ki, hogy megállapodtak abban: minden munkásszázad a saját vezetése alatt marad, nagyobb létszámú egységnél pedig tényleges tiszték vezetik őket.

utat. A legnagyobb veszély mindenekelőtt az, hogy a társadalom jelentős rétegei, különösen az értelmiség és a tisztikar a fegyveres harc szervezését és általános nemzeti jellegűvé kiszélesítését összetéveszti és azonosítja a fegyveres „puccs” szervezésével. Ugy képzeli el a dolgot, hogy egyetlen gombnyomásra az egész országban, egy és ugyanabban a pillanatban robbanhat ki felkelés, az erők előzetes titkos úton való megszervezésével, a katonai szerepkörök és tennivalók pontos, tervszerű beosztásával, s az összes erők előzetes titkos felfegyverzésével.

Ez az út járhatatlan, nem helyes és végzetes. Nem helyes, mert nem harcokban kipróbált, hanem csak feltételezett erőkre alapítja egész tervét. Éppen ezért még ha eljutna is a cselekvéshez, a leggyönyörűbben kidolgozott tervek mellett is teljes csőd fenyegeti. És végzetes, mert elképzelhetetlen a nép sok tízezres tömegének titkos felfegyverzése, és összeesküvése alapján való szervezés anélkül, hogy előbb utóbb a rendőrség fel ne fedezze. Minden puccs és összeesküvés tehát már eleve magában foglalja saját halálos ítéletét és a legbátrabb harcosokat juttatja fölöslegesen hóhér kezére.

A magyar nép fegyveres felszabadító harca nem puccszervezkedésből, nem összeesküvés alapján, hanem a tömegek apró harci csoportjainak napi harci vállalkozásain keresztül nőhet ki általános jellegűvé. A központi vezetés és tervszerűség szükséges, de ennek mindig a nap nap után megnyilvánuló és növekvő harcos erőkre kell felépülnie. Ez az útja a harc kiszélesítésének és átváltoztatásának általános jellegűvé.⁶¹ Amikor az illegális Szabad Népek ez a figyelmeztetése megjelent, a kommunista párt által megjósolt katasztrófa bekövetkezett. A Katonai Vezérkart letartóztatták. Mielőtt azonban a letartóztatás körülményeit megvizsgálánánk, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának egy igen fontos elhatározásával kell részletesebben foglalkoznunk.

⁶¹ Szabad Nép, 1944. december hó. E számban a harci csoportok megszervezésének, bevezetésének fontosságát, mint a fegyveres felkelés előkészítésének alapvető követelményét lenini megállapításokkal, „Lenin írja” című külön cikkel is igyekezett alátámasztani. „A harci csoportoknak megalakulása után... nyomban munkához kell látniok, mégpedig... a gyakorlati munka vonalán is... Ennek a munkának két része van: egyrészt előkészítő, másrészt kizárólagos katonai... a harci csoportnak nem szabad működésüket kizárólag előkészítő munkára korlátozni, amint csak lehetséges, nyomban katonai (fegyveres) akciókat kell végrehajtaniok: 1. katonai gyakorlatokat végezni, 2. az ellenfél gyöngé pontjait kikémlelni, 3. foglyokat (letartóztatottakat) kiszabadítani, 4. fegyveresen fegyvert zsákmányolni stb. A csoportnak minden alkalmat ki kell használni... és a munkát semmi esetre sem szabad az általános felkelésig halasztani, mert tüzkeresztségben szerzett tapasztalat nélkül a felkelésre való alkalmasságot elnyerni nem lehet.” Szabad Nép, 1944. december hó.

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság szükségességnek tartotta, hogy a Katonai Vezérkar által kidolgozott tervet összeegyeztesse a szovjet hadseregnek Budapest felszabadítására kidolgozott tervével és közvetlenül felvegye az érintkezést a Szovjetunióval. E célból küldöttséget akart küldeni Moszkvába, azzal a feladattal, hogy „informálja a Szovjetuniót a MNFFB munkájáról”, megbeszélje „a belső ellenállás és a szovjet csapatok közötti összeműködést és kérje a Szovjetuniótól a Felszabadító Bizottság elismerését.”⁶² A bizottság hosszúságos megbeszélések és viták után megállapodott a küldöttség tagjainak személyében és elfogadta Bajcsy-Zsilinszky Endrének a bizottság nevében Malinovszkij marsallhoz, a IV. Ukrán Front parancsnokához és Molotov külügyminiszterhez intézett levelének szövegét. A megállapodás szerint a küldöttség vezetője Szent-Györgyi Albert, Nobel-díjas professzor, tagjai Radványi Imre őrnagy, mint katonai szakértő és Pénzes Géza, mint tolmács.⁶³

Bajcsy-Zsilinszky Endre Malinovszkij marsallhoz írott levelében a Magyar Front és a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság nevében kérte a II. Ukrán Front parancsnokát, hogy a küldöttséget sürgős útján hathatósan támogassa, „egyben a küldöttség útján a Felszabadító Bizottság és a II. Ukrán Hadsereg között a közvetlen kapcsolatot is megteremtteni méltoztassék.”⁶⁴

A Molotov külügyminiszterhez küldött emlékiratból kiderül a Magyar Frontba és a MNFFB-ba tömörült antifasiszta pártok és ellenállási csoportok heterogén, horthysta; főleg polgári és kispolgári összetétele. Kiderül, hogy e szervezetek „a kormányzói kiáltványon, a kormányzó úr által megadott irányvonalon”⁶⁵ demokratikus irányban túl menni nem akartak és tárgyalási alapul a kormányzó kiáltványát tekintették. Az emlékirat részletjajavaslatai azonban már arra utalnak, hogy a bizottság a felszabadító harc során feltétlen számolt a munkásság bevonásával, a munkáscsapatokkal. Ez utóbbi jelentős előrelépés volt a kormányzói proklamációhoz képest.

A Molotov külügyminiszterhez küldött emlékirat bevezető részében ismertette a Magyar Frontnak, illetve az ellenállási

⁶² PI Archívum. A. XXI/3/1944 58.

⁶³ Boldizsár Iván: A másik Magyarország. 37. old.

⁶⁴ Pártunk harca a demokráciáért. 124–125. old.

⁶⁵ PI Archívum. Gy—224.

mozgalomnak kialakulását, az október 15-i eseményeket, majd így folytatta:⁶⁶

„A Magyar Front a kormányzó személyének kikapcsolásával új elhatározás elé került. Mint a nemzet nagy demokratikus többségének képviselője, ezekben a válságos időkben a másik alkotmányos tényezőnek cselekvésből való kiesése folytán maga vette kezébe a Magyar Front, a kormányzói kiáltvány realizálását, s ennek érdekében a német megszállók ellen való nemzeti felkelés megszervezését és vezetését. Megszervezte mindenekelőtt a Magyar Front pártjainak és a legértékesebb pártfőlötti felkelő szervezeteknek kiküldöttjeiből a Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát. Van szerencsém a Magyar Front és a Felszabadító Bizottság ama tiszteletteljes kívánságát tolmácsolni, hogy mielőbb azonos kapcsolat és együttműködés létesülhessen a Szovjetunióval és a szovjet orosz hadsereggel és így a magyar felkelő erők minél eredményesebben vehessék ki részüket szegény megpróbált hazánk felszabadításából.

E kapcsolat és együttműködés megteremtésére van szerencsém jóakaratóba ajánlani az ezen megbízólevéllel meghatalmazott küldöttséget, melynek vezetője Szent-Györgyi Albert egy. tanár, tagjai pedig Péntes Géza akadémiai r. k. tanár és Radványi Imre hadmérnök őrnagy. A küldöttség feladata le tárgyalni a következő és azokkal kapcsolatban adódó kérdéseinket:

1. Azok a magyar csapatok, amelyek megnyitják a frontot a szovjetorosz csapatok előtt és csatlakoznak a szovjetorosz hadsereghez, ne tekintessenek hadifoglyoknak, hanem külön seregtestekbe szervezve, magyar vezetés alatt vehessenek részt a szovjetorosz hadsereg hadművelési kereteiben a német birodalom ellen való harcokban.

⁶⁶ A levélnek ez a része történelmileg több helytelen megállapítást tartalmaz, amelynek megcáfolása nem e tanulmány feladata. A teljesség kedvéért a levélnek ezt a részét éppen ezért lábjegyzetben közöljük:

„Molotov excellenciájának, a Szovjetunió Külügyi Népbizosának.

Kegyelmes Uram!

Magyarországnak 1944. március 19-én történt megszállása után azonnal megkezdődött a demokratikus pártok és erők tömörülése, s megalakult a Magyar Front, amelynek magvát a Független Kisgazdapárt és Polgári Párt és a Szociáldemokrata Párt régi parlamenti szövetsége alkotta. Ez a szövetség kiegészült, a Magyar Frontban a Kommunista Párttal, a Nemzeti Parasztpárttal, a katolikus szervezetek szövetségével, ill. az utóbb abból alakult Keresztény Demokrata Néppárttal, a legitímisták szervezetével és a református szervezetek egyesülésével. Ez a Magyar Front megteremtette a maga kapcsolatát és bizalmas együttműködését Horthy Miklóssal, Magyarország kormányzójával. Ez a bizalmas együttműködés volt a politikai alapja a magyar kormányzó október 15-i kiáltványának, melyben bejelentette, hogy fegyverszünetet kért a szövetségesektől és ugyanekkor hadseregparancsában utasította a honvédhadsereget további parancsainak hűséges végrehajtására. A kormányzói kiáltvány a német-nyilas puccs előkészületei és ifj. Horthy Miklósnak a Gestapo részéről való törbeccsalása és megsebesítése — talán megelőése — miatt, hamarabb hangzott el, mintsem magyar részről kellő katonai előkészületek megtörténhetek volna. Így a német katonai túlerő a testőrség ellenállásának leverésével aránylag könnyen felülkerekedett, Horthy Miklós fogságba került.” (Új Magyarország, 1946. január 23.)

2. Az 1941 óta szovjetország fogságba került magyar katonák és volt munkaszolgálatosok a felállítandó magyar felkelő hadseregbe szerveztessenek és így magyar vezetés alatt vehessenek részt hazájuk felszabadításában, valamint a német birodalom ellen való további harcokban.

3. Az így létesítendő magyar felszabadító hadsereg, melynek legfontosabb kiegészítő részét a még fel nem szabadított területeken, főleg Budapesten felállítás alatt álló munkáscsapatok alkotnák és általában a partizánharcokra önként vállalkozó magyar lakosság láthassák el sürgősen szükség szerint megfelelő modern felszereléssel és fegyverzettel.

4. A felszabadított Magyarországon maradjon meg a magyar polgári közigazgatás, beleértve a rendfenntartás szerveit is.

5. Építtessék ki gyakorlati összhang és együttműködés a magyar nemzeti felkelésnek és felszabadított és fel nem szabadított területen küzdő erői, valamint a szovjetország hadsereg között.

Midőn arra kérem Nagyméltóságodat, hogy a Magyar Front és a Felszabadító Bizottság nevében jelentkező küldöttségünket fogadni és a felsorolt, valamint az azokkal együtt adódó egyéb kérdésekben a Magyar Nemzeti felkelésnek segítséget nyújtani méltóztassék, fogadja Nagyméltóságod legőszintebb tiszteletem kinyilvánítását.

Budapest, 1944. november 19.

Bajcsy-Zsilinszky Endre sk.

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnöke.⁶⁷

A küldöttség a francia és orosz nyelvre lefordított és Bajcsy-Zsilinszky aláírásával ellátott leveleket november 23-án vitte volna át a fronton. A székesfehérvári repülőtéren szolgálatot teljesítő pilótákkal Nagy Jenő ezredesnek sikerült korábban kapcsolatot létesíteni,⁶⁸ s ők vállalták, hogy november 23-án Budapestről a repülőterre auton érkező küldöttséget repülőgépen átvizsik a fronton.⁶⁹ A küldöttség elindulását azon-

⁶⁷ Pártunk harca a demokráciáért. 125–127. old.

⁶⁸ Nagy Jenő a küldöttség átjuttatására még egy utat is biztosított. Baj eseten auton Apatinba menne a küldöttség. „ahol a mi csapataink állanak és csónakon kelünk át a Dunán. De szerdán (azaz november 23-án) mindenképpen indulni kell.” Apatinnál — amint ez Nagy Jenő tájékoztatójából ismeretessé vált — állomásozó déli magyar hadsereg hajlandónak mutatkozott a MNFFB felszólítására átállni a szovjet csapatok oldalára. (Új Magyarország, 1946. január 23.)

⁶⁹ A Szociáldemokrata Párt XXXIV. kongresszusi jelentése az 1943–45. évekről. 21. old., PI Archivum. A. XXI/3/1944.58. és Új Magyarország, 1946. január 23. (Az eddig rendelkezésünkre álló adatokból nem sikerült kideríteni, hogyan jött létre kapcsolat a székesfehérvári repülőter pilótáival.)

ban megakadályozta a Katonai Vezérkar és Bajcsy-Zsilinszky november 22-én történt letartóztatása. Ezzel egy időben elfogták a székesfehérvári repülőtéren azokat a pilótákat is, akik vállalták a küldöttségnek a fronton való átjutását.⁷⁰

A Katonai Vezérkar a kommunista párt többszöri figyelmeztetése ellenére sem szigorította meg a konspirációs szabályokat, nem törődött a vele kapcsolatba került tisztek megbízhatóságával. November 15-e után már a többi párt részéről is figyelmeztetések érkeztek, mert számos, a mozgalommal kapcsolatban álló tisztet és polgári személyt letartóztattak.⁷¹ A Katonai Vezérkar közvetlenül a lebukás előtt elhatározta ugyan, hogy megszigorítja az ellenőrzést,⁷² ez azonban már nem tudta megakadályozni a lebukást. A Nemzeti Számonkérő Szék, az áruló Mikulics Tibor páncélos százados feljelentése alapján birtokába jutott a jelszónak — „Mozi” jelszóval jelentkeztek a tisztek — s Mikulics azt is közölte, hogy november 22-én este Tartsay lakásán megbeszélés lesz.⁷³

November 22-én este az Andrássy út 29. alatt, Tartsayék lakásának környékét a Nemzeti Számonkérő Különítményhez tartozó leghírhedtebb, Onódy Norbert csendőralezredes parancsnoksága alatt álló csendőr alakulat szállta meg és Radó Endre csendőrszázados vezetésével megkezdte a megbeszélésen résztvevők letartóztatását. Elfogták és a Margit körüti fogházba szállították: Nagy Jenőt, Tartsay Vilmost és a feleségét, Makkay Miklóst, Almássy Páit, Révay Kálmánt és más tiszteket is.⁷⁴ Bajcsy-Zsilinszky Endrét fűvészkerti illegális búvóhelyén fogták le, s megakadályozták,⁷⁵ hogy velük szemben fegyverét használja, lefogták Kiss János altábornagyot is.⁷⁶

⁷⁰ A Szociáldemokrata Párt XXXIV. kongresszusi jelentése... 20. oíd

⁷¹ PI Archivum. A. XXI/3/58. és Bajcsy-Zsilinszky-lebukás jegyzőkönyvei.

⁷² Bajcsy-Zsilinszky-lebukás jegyzőkönyvei.

⁷³ Világ, 1946. április 18.

⁷⁴ Boldizsár Iván: A másik Magyarország. 40. oíd. Két későn érkező tiszt és a csendőrök között Tartsay lakása előtt tűzharc is keletkezett. A 2. tiszt — Messik hadnagy és Széchenyi zászlós, a 207/2 légvédelmi ágyúúteg tisztje — meghalt. Imre Kovács idézett könyve. 87. oíd. Léval Jenő. A hősök hőse. 35. oíd.

⁷⁵ Radó a népbíróági tárgyaláson elmondta, hogy Bajcsy-Zsilinszkyre álmában törték rá. „Bajcsy-Zsilinszky villanygyújtásra az éjjeli szekrényen levő pisztolyához kapott, de elkésett.” Világ, 1946. április 18.

⁷⁶ Az „Ellenállás” című lap november 30-i száma „A végső harc előtti” című cikkében számol be a letartóztatásról. „A közelmúlt... a magyar tisztikarnak is felnyitotta a szemét. Mint az elmúlt hét eseményei mutatják elég későn. Ezek a magyar tisztek nem tudták tetlenül nézni, hogy züllesztik szét a németek honvédségünket, hogy aprózzák fel és olvasztják a német egységbe — nem is beszélve az ország elpusztításáról. Ezek felelősségérzetükben a Felszabadító Bizottság támogatásával megpróbálták a honvédség németellenes hangulatát cselekvésre szervezni. A tisztikarnak hosszú idő óta tartó mesterséges rothasztása miatt azonban lehetetlen volt megakadályozni, hogy árulót ne csempészenek közbük. Ennek segítségével azután a Gestapo német és »magyar« pribékjei kielégíthették állati szadizmusukat a nagyszámú letartóztatottakon... A lefogottak száma igen nagy. Közöttük van Bajcsy-Zsilinszky Endre is.”

A Margit körüti katonai fogházban a legkegyetlenebb eszközökkel vallatták a lefogottakat az emberi mivoltukból kivetkőzött csendőrnyomozók. Radó személyesen irányította a nyomozást s maga is részt vett a kínzásokban. Radó csendőrszázados a Népbíróság előtt beismerte a kegyetlenkedéseket. „Embereim... először mezítelenre vetkőztették le őket, majd felváltva gumibottal kéz- és lábfejükét ütlegelték. Ezután embe-reim gúzsba kötötték Bajcsy-Zsilinszky Endrét, jobb bokájánál fogva mennyezetre erősítették. Gyakran használták vallatás során a „medvejárást” is, ami abból állott, hogy az illetőnek négykézláb egy kalap körül kellett táncolnia.”

A vallatásról szóló visszaemlékezések arról számolnak be, hogy a tiszteket és magát Bajcsy-Zsilinszkyt is a felismerhetlenségig megkínozták. Bajcsy-Zsilinszky felesége mondta a Népbíróság előtt: „Alkalmam volt férjemmel is beszélni... Ágyban feküdt és kék volt a szájaszéle. Össze-vissza verték és villanyozták, soha nem felejttem el azt a látványt, mikor megláttam. Kijelentette szegény, még a németek sem bántak így velem.”⁷⁸

A Radó csendőrszázados és pribékjei által felvett jegyzőkönyvek alapján került sor a rögtönítelő tárgyalásra. Radó a „Nemzeti Számonkérés Szervezetének” küldött, összefoglaló jelentésében a következőkben összegezte a nyomozás eredményeit. A szervezkedés célja volt „... az angolszász-szovjet szövetséges hatalmakkal egyetértésben és azok segítségével ellenállást szervezni a Hungarista Állam és a harcoló német hadsereg ellen, elsősorban a szovjet hadsereggel együttműködve annak magyar területén való átjutását minél gyorsabbá tenni. A volt kormányzó hadparancsában foglaltak érvényesítése a honvédségben, az orosz megszállás után a „Magyar Front” pártjainak hatalomra jutása és mindezekhez a katonai és karhatalmi erők megszervezése szintén a mozgalom célkitűzése volt.”⁷⁹

A rögtönítelő eljárást az a Feketehalmy-Czeidner — most már vezérezeredes — rendelte el, akinek az újvidéki vérengzéssel kapcsolatos perében Kiss János a hadbíróóság tagjaként szerepelt.⁸⁰ A rögtönítelő statáriális tárgyalást december 6—7—8-án „a nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott m. kir. tárcanélküli miniszter mellé beosztott tábornokok bírósága” tárgyalta.⁸¹ A főtárgyalás elnöke Vargyassy Gyula

⁷⁷ Világ, 1946. február 27.

⁷⁸ Világ, 1946. május 3.

⁷⁹ PI Archívum. Gy—224.

⁸⁰ PI Archívum. Gy—224.

⁸¹ PI Archívum. Gy—224.

hadbíró altábornagy, tárgyalásvezető a hírhedt dr. Dominich Vilmos hadbíró őrnagy,⁸² a vád képviselője Simon Gyula hadbíró százados, tanácsstagként a nyilas vezető Hajnácskői László csendőrezredes volt jelen. A tárgyalás napján a tárgyalófermet az NSZK tagjai, részben tisztek s főleg nyomozók töltötték meg.⁸³

Bajcsy-Zsilinszky és 10 társa⁸⁴ ellen hűtlenség bűntette ürügyén emeltek vádat. A vádindítvány, ha nem is szóról szóra, de lényegében megegyezett a Radó által felterjesztett összefoglaló jelentéssel.⁸⁵ A katonatisztek ellen külön vádindítvány is szerepelt.⁸⁶

A tárgyaláson Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Katonai Vezérkar három tagja, Kiss Jenő altábornagy, Nagy Jenő ezredes, Tartsay Vilmos százados, bátran viselkedett. Bajcsy-Zsilinszky a tárgyaláson a következőket mondotta „... a legjobb meggyőződésem szerint tudatosan és az ország érdekében cselekedtem, ... úgy éreztem, hogy a háborúból és a németek oldaláról az országot el kell szakítani, ha kell erőszakkal is ... Amit elkövettem politikai és katonai meggyőződésből tettem, ez volt az egyetlen lehetőség, amely az országot és a magyar nemzetet a jelenlegi súlyos helyzetből kimenthette volna.⁸⁷ Amikor azzal vádolták, hogy a kommunistákkal — régi ádáz ellenségeivel szövetekezett — kijelentette: „az esztelen háborúba rántott országot csak olyan eszközökkel lehet megmenteni, ... amelyek adódnak és olyan úton, ami járható ...” „A kommunisták részvétele a németellenes erők szövetségében, elengedhetetlen.⁸⁸ Kiss János hasonlóan nyilatkozott vészbírái előtt: „A legjobb meggyőződésemből cselekedtem, amikor a mozgalomhoz csatlakoztam, abban az elgondolásban, hogy ezzel hazámnak teszek szolgálatot”⁸⁹.

⁸² Dr. Dominich Vilmos hadbíró őrnagyot a tárgyalás eredményes lefolytatásáért és a példás ítéletért alezredessé léptették elő. Lévai Jenő: A hősök hőse. 75. old.

⁸³ PI Archivum. Gy—224.

⁸⁴ Vitéz Kiss János ny. altábornagy, dr. Tartsay Vilmos ny. vezérkari százados, Révay Kálmán tart. huszárszázados, Nagy Jenő ezredes, Almácssy Pál alezredes, Balázs László repülőőrnagy, Tóth István vezérkari százados, Kóvágo József százados, Schreiber Vilmos őrnagy és Makkay Miklós.

⁸⁵ „A baloldali pártokat, amelyeket a kormány feloszlattott, új név alatt egyesítette. A Nemzeti Felszabadító Mozgalom név alatt megindult új megmozdulásnak célja volt az országnak az állítólagos német uralom alól való felszabadítása, összhangban a szövetséges hatalmakkal.”

⁸⁶ „Arra szövetekeztek, hogy közvetlenül a hadművelési terület mögött fekvő Budapesten a szövetséges német haderő hadászati mozdulásainak és a magyar kormány intézkedéseinek fegyveresen ellenálljanak, a német haderőt esetleges visszavonulás alkalmával a szükségessé váló robbantásokban megakadályozzák és az orosz hadsereggel való egyesülés után együtt harcoljanak a németek ellen.” PI Archivum. Gy—224.

⁸⁷ PI Archivum. Gy—224.

⁸⁸ PI Archivum. Gy—224. és Lévai Jenő: A hősök hőse. 53. old.

⁸⁹ PI Archivum. Gy—224.

A „törvényesség” köntösében tetszelgő hadbírótság az első napi tárgyalás után, hogy „törvényességét” továbbra is „betartsa”, Bajcsy-Zsilinszky Endrének — akit országgyűlési képviselői mentelmi joga védett — ügyét kénytelen a tárgyalástól elkülöníteni mentelmi jogának a „Ház” által történő felfüggesztéséig.⁹⁰

A bírósági komédia után december 8-án déli 12 órakor hirdetett ítéletet a rögtönítélő hadbírótság. „Vitéz Kiss János altábornagy II. r. Tartsay Vilmos ny. vk. szds. III. r. Révay Kálmán szds. IV. r. Makkay Miklós politikai elítelt V. r. Nagy Jenő ezrds. VI. r. és Almásy Pál alezredes VII. r. vádlottak egyhangan bűnösök az ÉLT. 59.§. 4. pontjába ütköző hűtlenség bűntettében.

Ezért őket a haditörvényszék Kbp. 444§ (ÉLT. 48§) 2—3-ik bekezdése alapján, a Kbtbk 22§. 4. pontjába és a Kbtbk 7§ utolsó bekezdése alapján lefokozásuk és a honvédségtől való kicsapásuk mellett kötéllal végrehajtható halálbüntetésre ítéli”. A többi vádlott ügyét a bíróság „rendes eljárásra” utalta át.⁹¹ A „kegyelmi tanács” átalakult bíróság Kiss János, Nagy Jenő, és Tartsay Vilmos kegyelmi kérvényét visszautasította, a többiekét 10-15 évi fegyházbüntetésre változtatta.⁹² Az ítéletet és a „kegyelmi tanács” döntését, valamint Feketehalmy-Czeidner, a Honvéd Vezérkari Főnök helyettesének jóváhagyását az ítélet kihirdetése után rövidesen közölték.⁹³

Az ítéletet két órán belül a Margit-körúti katonai fogház udvarán december 8-án 14 és 15 óra között végrehajtották. Tartsay Vilmost, Nagy Jenőt és Kiss Jánost felakasztották.⁹⁴ A hadbírótság ítéletét és az ítélet végrehajtását hivatalosan 9-én és 10-én közölték a nyilas újságok.⁹⁵

Az illegálisan megjelenő lapok közül csupán a Kommunista Párt lapja, az illegális Szabad Nép emlékezett meg a kivégzett honvédtisztekről. „Közel száz éve, hogy honvédtiszteket akasztottak Magyarországon. Aradon történt 1849-ben, hogy honvédtábornokokat állítottak bitó alá a véreskezű Haynau parancsára.

⁹⁰ „A haditörvényszék Bajcsy-Zsilinszky Endre I. r. vádlott ügyét, minthogy a nevezettről kiderült, hogy országgyűlési képviselő és a Ház őt még nem adta ki — a többi vádlottak ügyétől elkülöníti és vele szemben az eljárást a mentelmi bizottság döntéséig leállítja.” (PI Archívum. Gy—224.)

⁹¹ PI Archívum. Gy—224.

⁹² PI Archívum. Gy—224.

⁹³ PI Archívum. Gy—224.

⁹⁴ PI Archívum. Gy—224. (Több visszaemlékezés arról számol be, hogy az ítéletet nyilvánosan, elretentő példaként a Vérmezőn akarták végrehajtani. Bajcsy-Zsilinszky ügyének az elkülönítése és a partizánok egyre sűrűbb akciói arra készíttek a nyilasokat, hogy elálljanak a tervüktől.)

⁹⁵ A Pesti Hírlap, december 10-i száma „Újabb súlyos ítéletet hozott a hadbírótság” címen közli az ítéletet.

Akkor is az ország szabadságáról volt szó. De akkor a császári reakció maga végezte el ezt a hóhérmunkát, míg most a Gestapó bérencei, maguk a nyilasok. Ők vetik a hurkot azok nyakába, akik bátor, jó hazafiként az országot és népét ki akarják menteni a német hordák rabságából. Ami azonban nem sikerült Haynaunak bitókkal, nekik sem fog sikerülni. Bárhogy tobzódnak is a magyar vérben, nem tiporják el azt az ellenállási mozgalmat, amelyben a honvédtisztek oldalán ott harcol a magyar munkás, paraszt, polgár. Mert a bitó nem retenti meg egyiküket sem. Ellenkezőleg: csak fokozza elszántságukat, hogy végleg leszámoljanak a hazaáruló hóhérokkal. És ez a leszámolás hamarosan elkövetkezik. Kiss János és hős társainak nevét a magyar dolgozók milliói örökre szívükbe zárták.⁹⁶

Bajcsy-Zsilinszky ügyében is gyorsan meghozta döntését a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége, azaz a „Ház”. December 7-i ülésén mint ezt a Pesti Hírlapban közölt hivatalos közlemény megállapította „a honvédevezérkar főnöke bíróságának megkezdésére a mentelmi bizottság javaslata alapján — Bajcsy-Zsilinszkyt — felmentette.”⁹⁷ A szovjet csapatok gyors előretörése azonban megakadályozta, hogy Bajcsy-Zsilinszky ügyét letárgyalják és az ítéletet még Budapesten végrehajtsák. December közepén Bajcsy-Zsilinszkyt a Margit körúton lévő többi politikai elítélttel együtt Sopronkőhidára szállították. Bajcsy-Zsilinszkyt december 23-án a sopronkőhidai községi iskolában állították ismét rögtönítélő bíróság elé. Itt már nincs idő 3 napos tárgyalásra. Pár óra csupán és Dominich bíró kihirdeti a halálos ítéletet. December 24-én reggel, karácsony előestéjén került sor az ítélet végrehajtására. Bajcsy-Zsilinszkyt, aki korábban ádáz ellensége volt a kommunistáknak, de hazája sorsáért való aggodása a II. világháború idején egy táborba vitte a kommunistákkal, 1944 december 24-én reggel a kommunista fiatalokkal együtt végezték ki a börtön udvarán.

A felszabadulás után az Ideiglenes Nemzeti Kormány a meggyilkolt Bajcsy-Zsilinszky holttestét exhumáltatta és gondoskodott a nemzet halottját megillető, méltó temetéséről. Bajcsy-Zsilinszky Endrét 1945 május 27-én kísérte utolsó útjára immár az egész felszabadult magyar nép. A 25 éves illegális után ismét szabadon működő Magyar Kommunista Párt központi lapjában, a Szabad Népből búcsúzott a nemzet halottjától. „Bajcsy-Zsilinszkyt temetjük. Voltak nagyobb államférfiai és nagyobb halottjai az országnak. De senki sem volt, akinek

⁹⁶ Szabad Nép. 1944. december hó.

⁹⁷ Pesti Hírlap. 1944. december hó 10.

temetési menetében ennyire eggyé vált volna a nemzet: a munkás, a polgár, a paraszt... A legtöbb, amit róla mondhatunk, hogy a magunk mártírjai közé helyezjük őt is. Ugyanazért halt meg, mint a mi vértnünk, a magyar szabadságért, a magyar népért.”⁹⁸ A koporsónál pedig Kállai Gyula elvtárs tisztegett az MKP nevében.⁹⁹

A Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kiss János és társaik által tervezet, a német fasiszták és magyar cinkosaik ellen irányuló fegyveres felkelés elbukott. Elbukott, mert elárulták, de elbukott azért is, mert tervét nem a széles dolgozó tömegek harcra mozgósítására építette fel, mert nem tartotta feladatának, hogy a napi kisebb fegyveres akciók útján vezesse el Budapest népét a nemzeti felkelésig. A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság tagjainak többsége még mindig félt a tömegek forradalmi megmozdulásától. Ezért a Bizottság vezérkarának lefogaása után az egész mozgalom szétesett, nem volt erő, ami összetartsa. A vezetők: Bajcsy-Zsilinszky, Kiss János és mások személyes varázsa és bátorsága megszűnt hatni, olyan erők pedig nem akadtak, amelyekből az egységes vezetést ismét létre lehetett volna hozni. A hadsereg Horthy-barát tisztikara a további szervezkedéstől visszalépett. A Magyar Frontba tömörült politikai pártok és egyéb szervezetek jobbnak látták újra visszatérni a „kivárás” átkos politikájához. Az ellenállás vezetőinek letartóztatása után csak a Kommunista Párt követett el mindent, hogy minél szélesebb vonalon kibontakoztassa a fegyveres partizánharcot. Végső soron csak a kommunisták által életrehívott fegyveres partizáncsoportok, s néhány, a szovjet hadsereg oldalára állt, katonai alakulat vett részt fegyveresen a magyar nép felszabadításában.

Bár Bajcsy-Zsilinszky és társainak terve nem sikerült, az általuk életrehívott ellenállási mozgalom és az ő hősi, bátor helytállásuk mégis elengedhetetlen része a magyar nép antifasiszta, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért vívott harcának. Kiss János, Nagy Jenő, Tartsay Vilmos horthysta honvédtisztek voltak ugyan, de megmutatták, hogyha a haza igazi érdeke úgy kívánja, szembefordulnak egész múltjukkal, s nemcsak szavakban, hanem tettekben is képesek antifasisztákká válni.

⁹⁸ Szabad Nép, 1945. május 27. A nemzet halottja.

⁹⁹ Szabad Nép, 1945. május 29. Bajcsy-Zsilinszky Endre temetése.